

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2018.51.032>

УДК: 001.89: 303.101

JEL: B 24, O 11

Небрат В.В., доктор економічних наук,
завідувач відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-3181>
e-mail: victoria_nebrat@ukr.net

ІСТОРИЯ АКАДЕМІЇ: ВТРАТИ І ЗДОБУТКИ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ В ДОБУ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Стаття представляє ретроспективу розвитку економічних досліджень в Академії наук України. Аналіз трансформацій Академії має значення для розуміння проблем і перспектив української науки. Застосовані методи компаративного аналізу, проблемно-персоніфікованого підходу та поєднання абсолютних і відносних оцінок. Показано, в яких суспільно-політичних умовах відбувалося становлення та розвиток академічної науки. Висвітлюються драматичні сторінки історії. Показаний характер партійного керівництва науковими дослідженнями. Розкриті методи формування радянської економічної науки.

Представлені основні напрями досліджень і здобутки, що не втратили свою наукову цінність. Напрями досліджень у 1930–50-х роках це – розроблення принципів і методології планування; обґрунтування нормативів, цін і пропорцій розвитку суспільного господарства; розміщення продуктивних сил та економічне районування території; оптимізація державного управління підприємствами; використання товарно-грошових відносин як інструменту державної економічної політики. У 1950–1960-ті роки були проведені дискусії по широкому колу проблем політичної економії. У радянський період української історії жили і працювали вчені, які зробили вагомий внесок у розвиток економічної науки навіть за умов ідеологічного тиску і політичних обмежень. В Академії наук УРСР було започатковано цілий ряд прогресивних і перспективних наукових напрямів, які відповідали спрямуванню та рівню досягнень світової економічної науки. Найвагоміші здобутки: теорія економіки науково-технічного прогресу (С. Ямпольський); аналіз та об-

ґрунтування взаємозв'язку динаміки та структури суспільного виробництва (П. Багрий); розроблення теоретичних основ, механізмів та інструментів грошово-кредитного регулювання економіки (А. Даниленко); методології економіко-математичного прогнозування та макромодельювання (В. Голіков, В. Геєць) та інші наукові новаторства, які успішно розвиваються новим поколінням науковців у НАН України.

Ключові слова: історія Академії наук, економічні дослідження, АН УРСР, ідеологічний та адміністративний тиск, економічні дискусії, динаміка і структура суспільного відтворення, економіка науково-технічного прогресу, грошово-кредитне регулювання економіки, економіко-математичне моделювання та прогнозування.

Nebrat V.

HISTORY OF THE ACADEMY: LOSSES AND ACHIEVEMENTS OF THE ECONOMIC SCIENCE IN THE ERA OF TOTALITARIANISM

The article represents a retrospective of the development of economic research at the Academy of Sciences of Ukraine. The transformation analysis of the Academy is important for understanding the problems and prospects of Ukrainian science. Methods of comparative analysis, problem-personified approach and a combination of absolute and relative estimates are applied. Shown socio-political conditions of the formation and development of academic science. Dramatic history pages are elucidated. Author demonstrates the character of the party leadership in scientific research.

Methods of formation of Soviet economic science are disclosed. The main directions of research and achievements that have not lost their scientific value are presented. The direction of research in the 1930s-50s: development of principles and methodology of planning; substantiation of norms, prices and proportions of development of social economy; location of productive forces and economic zoning of territories; optimization of state management of enterprises; the use of commodity-money relations as an instrument of state economic policy. In the years 1950–1960 were held discussions on a wide range of political economy issues. It is underlined that, in the Soviet period of Ukrainian history, lived and worked scientists who have made a significant contribution to the development of economic science, even under conditions of ideological pressure and political constraints. In the Academy of Sciences of the USSR, a number of progressive and promising scientific directions were established that corresponded to the direction and level

of achievements of world economic science. Defined the main achievements: the theory of economics of scientific and technological progress (S. Yampolsky); analysis and substantiation of the interrelation between the dynamics and structure of social production (P. Bagryi); development of theoretical bases, mechanisms and instruments of monetary regulation of the economy (A. Danylenko); the methodology of economic-mathematical forecasting and macromodeling (V. Golikov, V. Heyets) and other scientific innovations that are being successfully developed by the new generations of scientists at the National Academy of Sciences of Ukraine.

Key words: *history of the Academy of Sciences, economic research, Academy of Sciences of the USSR, ideological and administrative pressure, economic discussions, dynamics and structure of social reproduction, economics of scientific and technological progress, monetary regulation of the economy, economic and mathematical modelling and forecasting.*

Ще донедавна історія Академії наук України офіційно вела свій відлік від її інституційного оформлення як підрозділу АН СРСР. Це має свої історичні та політичні причини, а головне – актуальні наслідки для сучасного розвитку академічних досліджень, їх рівня та кадрового забезпечення, організаційної структури та загальної атмосфери в Академії. Тому звернення до історії економічних досліджень, аналіз організаційно-структурних і ціннісних трансформацій, які відбулися впродовж 1930-х – 1980-х років у головній науковій установі, має значення для розуміння проблем і перспектив української науки загалом і стану академічної спільноти вчених-економістів, зокрема.

Сучасних історико-аналітичних праць, присвячених здобуткам вчених-економістів АН УРСР небагато. Насамперед варто згадати статті, які регулярно виходили на сторінках щорічника «Історія народного господарства та економічної думки УРСР» (з 1994 р. – «Історія народного господарства та економічної думки України»). Серед останніх публікацій, у яких отримали висвітлення академічні дослідження з економіки 1930–1980-х років, – монографія «Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку» (2014), підручник з історії економічної вчень за ред. В.М. Тарасевича та Ю.Є. Петруні, окремі статті автора цієї публікації [1; 2, с. 288–303; 3].

Метою цієї розвідки є спроба висвітлення суперечливих процесів, які розгорталися в Академії наук України під впливом

ідеологічних настанов та організаційних заходів держави впродовж 1930-х – 1980-х років, зокрема, щодо економічних досліджень.

У середині 1930-х років у економічній науці зберігалися два напрями – провладний офіційний та альтернативний. «Вододільним хребтом» поділу вчених-економістів на теоретичні табори було питання про перспективи, шляхи та рушійні сили економічного розвитку. Ті, хто продовжував наполягати на необхідності дослідження та реалізації потенціалу ринкових сил, врахування національних інтересів, об'єктивних можливостей і ресурсних обмежень, становили опозицію до провладної більшості, яка підтримувала волюнтаристські ідеї більшовицької програми будівництва соціалізму за будь-яку ціну. Спроби неупередженого наукового аналізу та оцінки реальних соціально-економічних процесів розглядалися на той час як загроза існуючому ладу та підрич монополії правлячої Комуністичної партії на істину. Відтак теоретичне протистояння різних підходів до питань розвитку господарства та стратегічних пріоритетів економічної політики держави набуло характеру політичної боротьби. Розвиток економічних досліджень був можливий тільки в руслі, визначеному радянською владою.

Радянські дослідники цього періоду історії вітчизняної економічної думки прямо вказували на характер державного втручання: «Комуністична партія (Більшовиків) України, керуючись принципами ленінської національної політики ВКП(б), спрямовувала створення радянської економічної науки в республіці» [4, с. 6]. Тобто йшлося не просто про визначення пріоритетних напрямів економічних досліджень, а про створення «нової економічної науки» – радянської. При цьому вкрай важливим було відмежування від традиційної політичної економії, бо вона несла в собі рудименти категорійного апарату ринкової капіталістичної економіки. Натомість тоталітарна ідеологія пропонувала зовсім інші конструкції – побудови безкласового суспільства, підпорядкування інтересів особистості загальнодержавним пріоритетам, директивного управління на основі централізації ресурсів та одержавлення всіх сфер життя суспільства, заміщення приватної ініціативи соціалістичним ентузіазмом, тощо. В епоху утвердження мобілізаційно-планової економічної моделі та побудови ієрархічної системи політичної влади партійне керівництво науковою діяльністю проводилося як «ідеологічна робота з виховання марк-

систсько-ленінського світогляду у представників радянської науки в Україні, в першу чергу у спеціалістів-суспільствознавців» [4, с. 6].

Завдання радянської економічної науки в теоретико-практичній парадигмі марксизму-ленінізму були чітко окреслені в партійній пресі одним з її ідеологів – О. Шліхтером [5]. Проте одними вказівками щодо правильного трактування економічних реалій т.зв. «соціалістичного будівництва» не обійшлося. Партійно-радянське керівництво вбачало в національній інтелігенції та, зокрема, в науковій еліті постійне джерело крамольних ідей і вільнодумства. Академія наук, в якій ще жили традиції Служіння й Доборочесності, демократичні засади самоуправління, закладені її засновниками, спрямованість на захист інтересів України, її державний і соціально-економічний розвиток, була організаційним осередком і духовно-інтелектуальним центром, довкола якого концентрувалися прогресивні націотворчі сили. Тому для тоталітарного режиму було вкрай важливо здійснити не тільки проблемно-тематичну переорієнтацію, але й структурно-організаційну реорганізацію Академії. Цей процес було розпочато ще в 1921 р., коли було трансформовано УАН у ВУАН, проведено зміну керівництва, суттєве (майже у 5 разів) скорочення штату співробітників і фінансування.

Для забезпечення остаточного і безповоротного розриву з т.зв. дрібнобуржуазними і націоналістичними традиціями Української академії наук було розроблено й реалізовано цілий комплекс заходів із реорганізації академічних наукових установ. Зокрема, на початку 1930-х років ліквідовано соціально-економічний та історико-філологічний відділи ВУАН; ціла низка праць, уже підготовлених до друку, були вилучені як такі, що не відповідають лінії партії та її ідеологічним настановам [6, с. 35–38]. Припинили свою діяльність прогресивні наукові інституції, створені в період нової економічної політики, зокрема: Інститут вивчення економічної кон'юнктури, Інститут демографії, Товариство економістів, Бюро економічних досліджень, Кооперативний інститут.

Натомість, на противагу ВУАН, у Харкові була створена система науково-дослідних установ ВУАМЛІН – Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів. Спочатку вона включала шість науково-дослідних інститутів (історії, філософії та природознавства, економіки, аграрний, права та радянського будівництва, кадрів) і дві науково-дослідні кафедри (національного

питання та літературознавства). Згодом відкрилися філії асоціації у Києві, Одесі та Дніпропетровську, у кожній з яких було по три секції: історична, економічна й філософська. З часом склад асоціації змінювався, зокрема у 1931 р. було утворено науково-дослідний сектор пропаганди, а заочні курси марксизму-ленінізму реорганізовано у сектор заочного навчання. В середині 1932 р. у ВУАМЛІНі працювало 115 наукових співробітників, навчалось 625 аспірантів. Підготовка науковців здійснювалася через очну й заочну аспірантуру. Сектор заочної аспірантури видавав «Бюлетень заочної аспірантури ВУАМЛІН» – єдиний учбово-теоретичний і методичний орган заочної освіти в Україні. Роботою асоціації керувала Президія ВУАМЛІНу на чолі з президентом О. Шліхтером. У її складі діяли 14 наукових товариств (зокрема істориків-марксистів, економістів-марксистів), а при Президії – 14 постійних комісій (зокрема з вивчення проблем війни та історії сусідніх зарубіжних країн, історії більшовицької преси, теорії й практики комсомольського руху). Упродовж 1931–1934 рр. асоціація видавала журнал «Прапор марксизму-ленінізму», у 1934–1937 рр. – «Під марксо-ленінським прапором». Як промовисто засвідчують назви, ці видання мали не науковий, а переважно ідеологічно-пропагандистський характер. Зрештою, це можна сказати не тільки про видавничу, а й про всю діяльність ВУАМЛІНу, яка стала своєрідною кузнею кадрів партійно-господарського керівного апарату.

Для порівняння варто навести структуру підрозділів ВУАН на межі 1920–1930-х років. Третій (Соціально-економічний) відділ включав такі кафедри: історії західно-руського й українського права (кер. – М. Василенко), статистики (кер. – М. Птуха), економіки торгівлі й промисловості (кер. – К. Воблий), історії філософії права (кер. – О. Гіляров), звичаєвого права України (кер. – О. Малиновський), фінансової науки (кер. – Л. Яснопольський), міжнародного права (кер. – В. Грабар), цивільного права (кер. – С. Дністрянський), історії народного господарства (кер. – В. Левитський), політичної економії (кер. – С. Солнцев). Серед установ Соціально-економічного відділу були Демографічний інститут (директор – М. Птуха), Товариство Економістів (голова – К. Воблий), Товариство Правників (голова – О. Малиновський) та ряд комісій, зокрема: Комісія для виучування історії західно-руського і українського права, яка досліджувала «Руську Правду», Литовсько-Руський Статут, право й державний лад

Гетьманщини та Запорожжя, Малоросійську Колегію тощо і видавала «Праці Комісії»; Комісія українського народного господарства; Комісія вивчення звичаєвого права; Комісія соціально-економічної історії України. У 1923–1927 рр. публікувалися «Записки Соціального Відділу» (томи I–VI).

Практично всі ці підрозділи, установи та видання, орієнтовані на дослідження ключових проблем формування національної економіки, її фінансової системи, вивчення та оптимізацію використання її потенціалу, забезпечення інституційно-правових умов розвитку господарства України були ліквідовані в ході реорганізації. У лютому 1936 р. ВУАН перейменували в АН УРСР. Рада Народних Комісарів УРСР затвердила новий статут, за яким вищим органом АН УРСР стали Загальні збори, основними осередками науково-дослідної роботи – її наукові інститути. Після перейменування Академія стала не національною, а територіальною науковою установою. Таким чином було ліквідовано навіть згадку про те, що Академія наук має слугувати насамперед вивченню і розвитку господарства України, як мріяв і планував у 1918 р. один із її засновників, економіст світової слави М. Туган-Барановський. Організаційно і фінансово АН УРСР цілком підпорядковувалася загальносоюзному центру, тож закономірно, що пріоритети наукових досліджень тепер визначалися в Москві. У структурі Академії знову виокремлено три відділи: суспільних наук, математично-природничий і технічний.

Відповідно до постанови ЦК КП(б)У від 23 червня 1936 р. установи ВУАМЛІНу ввійшли до складу АН УРСР, сформувавши новий Відділ суспільних наук замість Соціально-економічного відділу, ліквідованого у 1934 р. Незначна зміна назви насправді говорить принаймі про дві важливі речі: по-перше, про бажання всіяко відмежуватися від попередньої історії УАН / ВУАН; по-друге, про повсюдне витіснення економічних і соціальних наук марксистсько-ленінським суспільствознавством.

Цей період характеризується тим, що остаточно сформувалася й закріпилася адміністративно-командна економічна система, централізм в управлінні досяг абсолюту, були витіснені будь-які прояви господарської самостійності та ініціативи. Державна монополія утвердилася в усіх сферах, у тому числі в інтелектуальній, – дискусії в теорії та політиці згорнуті, т. зв. «еретики-відступники» від лінії партії знищені, наука функціонувала у жорстко визначених ідеологією межах. Визначився неофіційний поділ

сфер досліджень між союзним центром і республіканськими науковими осередками. Розпочався період повної ізоляції вітчизняної економічної думки від розвитку світової науки, розриву з історичною спадщиною, формування за політичним замовленням так званої «теорії соціалістичного господарства». У цей час в умовах ідеологічного протистояння видатних вчених було піддано репресіям, а перспективні напрями досліджень затавровано політичними ярликами – «волобуєвщина», «кондратьєвщина», «чаяновщина». Насаджувався культ особи Сталіна, утверджувалася повсюдна цензура та дезінформація.

У 1930 р. було ліквідоване Центральне статистичне управління України (так само як і ЦСУ СРСР, функції якого передані Держплану СРСР), замість ЦСУУ утворене Управління народного господарства при Держплані УРСР. Тоді ж були закриті всі періодичні видання зі статистики, припинені статистичні публікації та огляди, більше того – скасований перепис населення, запланований на 1937 р. Постраждали від переслідувань провідні українські вчені-демографи та статистики. Зокрема, М. Авдієнко, який очолював Центральне статистичне управління, був редактором статистичного видання УСРР, попри те, що був членом Центрального комітету Комуністичної партії України, засуджений і вбитий у вересні 1937 р. групою НКВД в урочищі Сандармох (Карелія).

З початку 1930-х років було розгорнуто цілу компанію зі звинувачення українських вчених у націоналістичних та буржуазних поглядах. У цей період було заарештовано та засуджено кілька десят найвідоміших українських вчених-економістів та істориків господарства. У партійній пресі наростав вал «викривальних» публікацій, автори яких, нерідко задля власної безпеки, наввипередки критикували своїх колег за хибне розуміння лінії партії та «протягування» т. зв. «буржуазної економічної науки» в радянське академічне середовище.

Продовженням генеральної лінії партійного керівництва економічними дослідженнями стала ініціатива щодо створення спеціальної наукової інституції задля виконання завдань «наукового узагальнення досягнень у галузі соціалістичного будівництва і розвитку народного господарства УРСР, розширення та поглиблення економічних досліджень з теоретичних і прикладних проблем» [7, с. 3]. Постановою Президії АН УРСР від 27 липня 1936 р. на базі інституту економіки, що входив до складу Українсь-

кої асоціації марксистсько-ленінських інститутів (УАМЛІН) заснований Інститут економіки Академії наук Української РСР. Спочатку він мав назву «Аграрно-економічний інститут», але у грудні того ж року перейменованний на «Інститут економіки АН УРСР». Зміна назви вказує на визначені пріоритети в проблематиці та спрямуванні досліджень, що не обмежувалися аграрним сектором, але мали забезпечити наукове підґрунтя розроблення економічної політики для всього народногосподарського комплексу. Попри загальний наступ тоталітаризму, що виявився у масових репресіях проти вчених-економістів та істориків, організаторів української науки, бракувало серйозних політекономічних досліджень і теоретичних напрацювань для реалізації планів господарського розвитку та системних суспільно-економічних перетворень. Для виконання цих завдань у 1936 р. і було створено Інститут економіки АН УРСР як «бойовий підрозділ» радянської академічної науки. Наприкінці 1937 р. до його складу увійшов Інститут демографії і санітарної статистики.

Колектив Інституту та його керівництво перебували під пресингом ідеологічних обмежень і політичних настанов. У середовищі науковців нагніталася атмосфера страху та взаємної недовіри. Зокрема перший директор Інституту економіки АН УРСР О. Асаткін, не відпрацювавши й року на посаді, був розстріляний за політичним звинуваченням. Його наступник В. Теплицький був заарештований у 1938 р. і реабілітований лише після війни [8, с. 88]. Тож не дивно, що у перші роки діяльності Інститут опублікував лише один збірник і той переважно пропагандистського характеру – «Радянська Україна за 20 років» (1937). Коли у 1938 р. директором став В. Рудницький, йому виповнилося 36 років. Слід згадати, що вчений-економіст у той же час (з березня 1939 р.) був членом Ради по вивченню продуктивних сил УРСР і заступником голови бюро Відділу суспільних наук АН УРСР (з червня 1941 р.). За його керівництва, яке тривало майже три роки, (а це немало, враховуючи той жорстокий час), Інституту вдалось дещо активізувати наукові дослідження. Зокрема, розпочато дослідження аграрних проблем, питань підвищення продуктивності праці в Донбасі, видано кілька монографій. Проте з початком війни В. Рудницький пішов на фронт і подальша його доля невідома.

Опинилася під ударом і демографічна наука: внаслідок голодомору 1932–1933 рр., що призвів до загибелі мільйонів людей,

не могли справдитися демографічні прогнози, укладені під керівництвом М. Птухи. Тому з 1933 по 1945 рр. його праці з проблем смертності та інших демографічних питань не публікувалися. Сам вчений у 1938 р. був заарештований, а Демографічний інститут припинив існування. На щастя, трагічна доля інших вчених, репресованих у 1930-ті роки, М. Птуху ominула: 1940 р. його реабілітовано, 1943 – обрано членом-кореспондентом АН СРСР, у наступні роки він керував Відділенням суспільних наук АН УРСР. Так само вчинили з Л. Яснопольським – відомим вченим, який з 1926 р. очолював Комісію для виучування фінансових справ, одночасно впродовж 1926–1930 рр. був головою Комісії ВУАН із вивчення продуктивних сил України. Після розгрому ВУАН у 1931–1936 рр. Л. Яснопольський працював у Москві, але в 1937 р. був репресований і наступні п'ять років перебував у в'язницях і таборах. Пізніше вченого реабілітували і дозволили повернутися до наукової роботи. Зокрема, з 1943 р. він працював в Інституті економіки АН УРСР.

У процесі нищівної для суспільних наук реорганізації ВУАН, трансформації створеного М. Туган-Барановським Соціально-економічного відділу у відділ суспільних наук, очолюваний професійним революціонером О. Шліхтером, у ході перебудови структури академічних інститутів і партійних кадрових «чисток», науковий потенціал України в галузі економіки було невідворотно підірвано. Принизливі гоніння, яких зазнали провідні вчені, наклали відбиток на подальшу діяльність тих, хто вижив. Зокрема, деякі вчені змінили проблематику своїх досліджень, обравши менш ризикові сфери, що не мали такого політичного резонансу, інші – застосували свої знання і талант для утвердження тоталітарної ідеології та догматичних положень т. зв. «теорії соціалістичного господарства», пропаганди т. зв. «величких планів сталінських п'ятирічок». З певною часткою умовності можна вважати позитивним наслідком такого «перепрофілювання» розвиток економіко-географічних досліджень, сконцентрованих у Раді по вивченню продуктивних сил УРСР. Зокрема, важливою складовою економічного аналізу вітчизняного природно-ресурсного потенціалу у міжвоєнні роки стали праці К. Воблого, Л. Яснопольського, Я. Діманштейна, П. Фоміна, інших вчених, присвячені питанням вивчення природних продуктивних сил та економічної географії України.

Під час Другої світової війни, з початком воєнних дій на території радянської України більшість академічних інститутів була евакуйована. Зокрема, Президія АН УРСР та Інститут економіки переїхали до Уфи, столиці Башкирії. Саме там за ініціативи академіка К. Воблого, який очолював Інститут упродовж 1943–1947 рр., були підготовлені та опубліковані колективні історико-економічні праці «Нарис історії України» (авторський розділ К. Воблого присвячений оцінці природних багатств), «Народне господарство Радянської України». Вже у березні 1944 р. почалася реевакуація установ Академії наук до Києва.

Негативні наслідки для перспектив економічних досліджень мала політика держави в галузі вищої освіти. По всіх вищих навчальних закладах України було репресовано сотні економістів-теоретиків, статистиків, демографів, аграрників, кооператорів та ін. [6, с. 38]. Реформа вищої школи, спрямована на забезпечення кадрами форсованої індустріалізації господарства, водночас призвела до ліквідації кафедр та навчальних курсів фундаментальної підготовки економістів. Лише в 1944 р. був відкритий єдиний на той час в Україні економічний факультет у Київському державному університеті, де, в дусі компартійних настанов, розпочато підготовку фахівців-політекономів. Треба визнати, що ідеологічне керівництво виявилось настільки ефективним, що атмосфера «виховання комісарів» панувала в стінах факультету аж до здобуття Україною державної Незалежності. Підготовка кадрів визначала траєкторію подальшого розвитку економічних досліджень, яка не виходила за межі парадигми, означеної сталінською роботою «Економічні проблеми соціалізму в СРСР» (1952).

У повоєнні роки провідну роль у розвитку української економічної науки відіграли академіки О. Корчак-Чепурківський, К. Воблий, П. Першин, П. Лященко – вчені, які продовжували традиції фундаментальних наукових досліджень, закладені ще в дорадянський час. Наочним прикладом може слугувати наукова діяльність П. Лященка, завдяки якому відбулося формування історії народного господарства як напряму досліджень у межах радянської економічної науки. При цьому з багатьох питань його погляди не збігались з прийнятими у радянській історіографії. Коли у 1947 р. в Інституті економіки АН УРСР було створено окремий відділ історії народного господарства, його завданням було визначено підбиття підсумків досягнень, представлення результа-

тів економічної політики радянської держави та розвитку народного господарства. Старшим співробітником цього відділу упродовж 1945–1955 рр. працював академік П. Лященко. Його тритомна «История народного хозяйства СССР» принесла вченому світове визнання, найвищу на той час державну відзнаку – сталінську премію (1953 р.), була перевидана декілька разів і стала фактологічною основою всіх наступних навчальних видань з економічної історії. Перші два томи побачили світ ще за життя автора: том 1 «Докапіталістичні формації» (1947); том 2 «Капіталізм» (1948); том 3 «Соціалізм» вийшов друком у 1956 р. уже після смерті П. Лященка.

У дослідженнях Інституту економіки АН УРСР значне місце займала розробка актуальних проблем повоєнного відновлення народного господарства. На досягненнях окремих галузей, в тому числі за рахунок концентрації та централізованого розподілу фінансових ресурсів, акцентували увагу науковці Інституту економіки АН УРСР К. Воблий, Д. Гак, І. Романенко, М. Середенко, П. Хромов, З. Шульга, Л. Яснопольський та інші. У публікаціях вчених-економістів наголошувалося на тому, що високі темпи розвитку промисловості України в радянську добу, зміна структури економіки, зокрема, випереджаюче зростання енергетичної, металообробної, машинобудівної, хімічної галузей – це закономірний результат планового управління та фінансової централізації.

Загалом в економічній літературі 1930–1950-х років розроблення ефективних організаційно-економічних механізмів управління усупільненим сектором економіки проводилося за такими головними напрямками: розроблення принципів і методології планування; обґрунтування нормативів, цін і пропорцій розвитку суспільного господарства; розміщення продуктивних сил та економічне районування територій; оптимізація державного управління підприємствами; використання товарно-грошових відносин як інструменту державної економічної політики. Значний внесок у розроблення теорії економічного розвитку в частині обґрунтування ефективних методів акумуляції коштів, забезпечення технологічних і структурних змін у межах мобілізаційної моделі економіки зробили українські вчені В. Введенський, К. Воблий, П. Кованько, Й. Кулішер, М. Мітіліно, П. Першин, В. Твердохлебов, П. Хромов, Л. Яснопольський.

У період т. зв. «відлиги» (після 1953 р.) в Інституті економіки розпочалися наукові дослідження актуальних економічних проблем УРСР. До важливих і перспективних напрямів слід зарахувати такі: побудова балансу народного господарства, аналіз темпів і пропорцій суспільного відтворення (М. Герасименко); питання розвитку аграрного сектора (П. Першин, І. Романенко); історія народного господарства та економічної думки України (О. Нестеренко, Д. Вірник, В. Теплицький). У 1950–1960-ті роки були проведені дискусії по широкому колу проблем політичної економії, що можна вважати здобутком радянської економічної науки. На цей час припадає відродження інтересу до теоретичних аспектів оптимізації поєднання товарно-грошових і планових начал в економіці, фінансових важелів господарського розвитку. Невідповідність між суспільними очікуваннями і реальним станом речей радикалізувала наукову думку. Водночас її розвиток обмежувався жорстко детермінованим ідеологічними та політичними рамками, що призвело до внутрішньої суперечності, яка дістала відкрите вираження в науковій полеміці [9, с. 10–11]. Її теоретичним підсумком було закріплення на основі систематичного викладу політичної економії в широкому сенсі нормативних положень про розмежування загальних, особливих і специфічних економічних законів та обґрунтування можливості їхнього використання у процесі адміністративного управління фінансово-господарською діяльністю.

Виходячи з уявлень про обмежений характер товарного виробництва, дію закону вартості в соціалістичній економіці «у перетвореному вигляді», як знаряддя планового ведення соціалістичного господарства, формувалися погляди на характер розподілу предметів споживання, форми кредитних відносин, роль бюджету в народному господарстві тощо. Було піддане критиці обліково-розподільне розуміння товарно-грошових відносин у соціалістичному виробництві. Головною причиною збереження товарно-грошових відносин і вартісного підходу до оцінки та розподілу продукції вважалося існування двох форм власності та незавершений характер соціалістичного усупільнення виробництва. Така позиція, з одного боку, сприяла визнанню «легітимності» фінансових інститутів, що були ринковими за своїм походженням і природою, а з іншого – відкривала простір для подальшого заміщення ринкових відносин механізмами прямого розподі-

лу та перерозподілу по мірі зростання рівня одержавлення економіки.

У період проведення реформи управління народним господарством (1957 р.) особлива увага приділялася проблемам фінансового планування, регулювання фінансових ресурсів, перерозподілу частини прибутку та надлишків оборотних коштів підприємств, забезпечення виконання фінансових планів і створення фінансових резервів. Важливе значення надавалося кредитним важелям розвитку промисловості та сільського господарства, ролі фінансів у підвищенні економічної ефективності виробництва та підвищенні рентабельності підприємств. Фінансово-кредитні інструменти розглядалися як потужний арсенал засобів прискорення темпів технічного прогресу.

Для презентації наукових результатів у 1958 р. було засновано журнал «Економіка Радянської України» (нині – «Економіка України»). На його сторінках порушувалися актуальні питання економічної теорії та господарської практики. За умов суспільних перемін 1953–1963 рр., які характеризувалися не тільки «відлигою» у сфері політики та культури, а й новаторською постановкою теоретичних проблем економіки, було порушено питання про «внутрішній рушій» розвитку продуктивних сил при соціалізмі. Зокрема здійснювалася спроба глибше проаналізувати такі вихідні економічні категорії як власність, поділ праці, спосіб виробництва, з тим, щоб виявити їх специфіку та потенціал у забезпеченні економічного зростання. Контраверсійні тенденції розвитку теоретичних концепцій у межах обґрунтування закономірностей економічної динаміки планово-централізованого господарства виявляються в тому, що частина вчених розробляла шляхи підвищення ефективності використання важелів централізованого державного управління, а інші – наголошували на необхідності врахування внутрішніх чинників розвитку господарського середовища. Разом з тим, суперечності централізованого управління економікою, позбавленої стимулів і механізмів саморозвитку, зростали.

Окремі положення, сформульовані в ході теоретичної дискусії, та загальне спрямування на розвиток економічних важелів управління народним господарством і розширення самостійності господарюючих суб'єктів отримали втілення у постанові вересневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС «Про поліпшення управління промисловістю, удосконалення планування та посилення еконо-

мічного стимулювання промислового виробництва». У партійно-державних документах стверджувалися досить прогресивні для того часу концептуальні ідеї реформи, як-от: гармонійне поєднання економічних і адміністративних методів управління (за превалювання перших над другими), оптимальне поєднання його галузевого і територіального принципів, а також централізованого планового керівництва економікою та оперативного господарської самостійності підприємств, зміцнення господарського розрахунку тощо. Саме таке прогресивне трактування концепції реформи відповідало прагненням і уявленням ініціаторів перебудови про її зміст і мету.

У 1960-х роках кількість працівників Інституту економіки АН УРСР збільшилася втричі, що пояснювалося необхідністю наукового забезпечення підготовки та проведення господарської реформи. До створення у 1976 р. відділення економіки АН УРСР питання народногосподарського розвитку розробляли співробітники семи наукових установ. До Інституту економіки і Ради по вивченню продуктивних сил Української РСР, що були утворені раніше, долучилися: Львівське (1964 р.), Харківське (1965 р.) та Одеське (1970 р.) відділення Інституту економіки, Інститут економіки промисловості (1969 р.) та Ворошиловградський філіал Інституту економіки промисловості (1970 р.). Зусилля новостворених наукових осередків були спрямовані на пошук шляхів виходу з системної кризи адміністративно-командної економіки та обґрунтування реформ.

Дискусія початку 1960-х років з питань господарського механізму сприяла утвердженню точки зору, що товарно-грошові відносини органічно властиві соціалізму. В літературі знову були порушені питання співвідношення плану й ринку, обґрунтування ідеї поєднання в господарському механізмі планових начал і товарно-грошових відносин. Певний внесок у розробку цих проблем зробили О. Агафонов, П. Верба, В. Корнієнко, О. Ліберман, Я. Лійчук, І. Лукінов, Ю. Пахомов, Д. Тимошевський, А. Чухно, І. Ястремський та інші українські економісти. Виступивши за широке використання товарно-грошових відносин в управлінні економікою, вони висловлювали ідеї щодо скорочення кількості натуральних показників управління й планування народного господарства та заміни їх вартісними, про обмеження кола показників, що затверджуються централізовано тощо. В ході цих пошуків фахівцям прийшлося долати традиційні уявлення про несуміс-

ність таких двох протилежних процесів: з одного боку, розширення госпрозрахункової самостійності підприємств (об'єднань), а з іншого – посилення ролі держави в управлінні процесом соціалістичного розширеного відтворення [10, с. 24–31].

У другій половині 1960-х років, коли помітно зросла роль економічних методів управління, значно посилилась увага до активізації фінансових важелів управління народним господарством. Аналізуючи нові явища у формуванні грошових ресурсів народного господарства та їх використанні, вчені-фінансисти вказували на тісний взаємозв'язок фінансово-господарської діяльності підприємств з державним бюджетом. Успіхи у реформуванні економіки цілком обґрунтовано ставилися в залежність від ефективності фінансової політики. Відтак ключові питання теорії державних фінансів, передусім визначення їх сутності, специфіки, місця і ролі в системі економічних категорій соціалізму стали центром наукових досліджень і теоретичних дискусій.

Спробою подолання розриву між нормативним і позитивним аспектами в розвитку економічної теорії в радянську добу була теза про особливий зміст відносин господарювання при соціалізмі. Так, В. Корнієнко доводив, що «відносини господарювання являють собою відносини з приводу організації виробництва і безпосередньо самого процесу виробництва і відтворення. Цього роду відносини неодмінно мають в собі елементи керівної діяльності і самостійності дій. Господарювання передбачає розпорядження засобами виробництва, зумовлене необхідністю найкращого застосування їх. При цьому не має значення, хто веде господарство – власник чи не власник. Як той, так і другий повинен бути наділений правами розпорядження, володіння і користування» [11, с. 13]. Господарський розрахунок, згідно такого підходу, трактувався як вияв об'єктивно існуючого «поділеного господарювання», форма реалізації економічної самостійності підприємств у межах державного сектору економіки. Проте намагання наблизити теорію до реальної практики господарювання та знайти відповіді на болючі питання підвищення ефективності розпорядження матеріальними та фінансовими ресурсами обмежувалися ідеологічними та політичними установками. Відтак прірва між нормативними положеннями, виробленими марксистсько-ленінською економічною теорією, та потребами розвитку економіки, вдосконалення фінансово-господарського механізму, зростала.

Суттєвий вплив на формування теоретичних основ концепції фінансових відносин у централізованій плановій економіці мала наукова дискусія, присвячена визначенню так званого «регулятора соціалістичного виробництва». Головне протистояння між прихильниками різних позицій у цьому питанні полягало у визнанні таким регулятором або закону плановірності, або ж закону вартості. Так як фінансові відносини визначаються характером власності, розподілом важелів влади та обслуговуються опосередкованими механізмами товарно-грошових відносин, співвідношення централізовано-плановірних начал та законів ринку має ключове значення. У 1960-х роках більшість учених, виходячи з того, що соціалістичне виробництво є плановірно організованим, вважали закон плановірності його визначальним законом і, відтак, регулятором.

Натомість в українській економічній літературі, зокрема у працях О. Агафонова, К. Василенка, В. Кононенка, Я. Лінійчука, М. Поліщука, Д. Тимошевського, І. Ястремського, домінуючим було дослідження напрямів впливу на виробництво в адміністративно-плановій економіці закону вартості. Було обґрунтовано висновок про те, що правильне використання закону вартості забезпечить прискорення розвитку продуктивних сил, стимулюючи підприємства до вдосконалення технічного рівня та покращення організації виробництва, а окремих працівників – до підвищення продуктивності праці [12, с. 105]. Теоретичним підсумком дискусії про роль і співвідношення економічних законів стало переведення питання в площину розробки ефективних фінансових механізмів, що поєднують планові та вартісні регулятори суспільного виробництва. Було засуджено практику вирішення складних проблем економічного розвитку методами адміністрування, недооцінку об'єктивного економічного механізму господарського управління, визнано необхідність використання і централізовано-розподільчих, і ринково-вартісних важелів прискорення розвитку продуктивних сил. Проведення господарської реформи посилило роль вартісних показників і регуляторів в економіці, поставивши питання фінансової самокупності та господарської самостійності підприємств у практичну площину. Відтак передбачалося вдосконалення використання механізму дії закону вартості у напрямі посилення його впливу на процес розвитку продуктивних сил через колективні та особисті матеріальні інтереси.

У 1966 р. у ході дискусії про оптимальне планування було сформульовано загальний принцип системного аналізу діючих у планово-адміністративній економіці об'єктивних економічних законів, визначено особливу роль закону вартості у досягненні пропорційного розподілу та економії сукупного робочого часу. Цей принцип отримав подальший розвиток у працях провідних вчених-економістів, зокрема в частині розробки фінансових механізмів забезпечення оптимального функціонування економіки. Разом з тим, в економічній літературі загалом і, зокрема, у працях, присвячених фінансовим аспектам розвитку народного господарства, закріпилося положення про несаможиттєву, підпорядковану роль закону вартості та грошово-фінансових відносин у планово-централізованій економіці. У цей період були офіційно засуджені наукова позиція В. Корнієнка та Ю. Пахомова [13], а вчені звинувачені у крамольних ідеях щодо визнання робочої сили при соціалізмі товаром, сумісності товарно-грошових і безпосередньо суспільних відносин, заперечення ідентичності державної та загальнонародної власності.

Розроблення теоретичних аспектів процесу денатуралізації відносин між державою та колгоспами, використання товарно-грошових відносин і фінансових важелів у розвитку аграрного виробництва отримало висвітлення у працях І. Лукінова, публікаціях Б. Дратвера, В. Зимовця та інших українських учених. Хоча здійснення централізованого безпосереднього керівництва народним господарством обумовлювало його директивний, адміністративний характер, у працях вчених-економістів України цього періоду дедалі більше наголошувалося на ролі таких інструментів розвитку економіки, як господарський розрахунок, гроші, ціна, собівартість, прибуток, торгівля, кредит, фінанси. При цьому розроблялися конкретні шляхи і методи використання грошово-кредитних і фінансових важелів у господарському будівництві. Зокрема, І. Ястремський у своїх публікаціях обґрунтував положення про соціально-економічну природу, специфіку та необхідність товарно-грошових відносин у централізовано-адміністративній економіці, визначив господарський розрахунок як форму і спосіб використання ринкових за своєю природою інститутів у плановому народному господарстві [10]. Визначення ролі вартісних показників і фінансових інструментів у механізмі господарювання було істотним кроком у розробці теоретичних основ політики фінансово-

кредитного регулювання економіки. Ця проблематика отримала подальший розвиток у дослідженнях і публікаціях А. Даниленка.

Внаслідок певної демократизації суспільного життя та об'єктивізації економічної науки наприкінці 1960-х років декларативний підхід, що нерідко набував характеру апологетики соціалістичного ладу, дедалі більше поступався позитивним дослідженням реальних організаційно-економічних відносин та науковим пошуком шляхів оптимізації механізму господарського управління. З 1967 р. було розгорнуто дослідження економічних проблем науково-технічного прогресу, формування та підвищення ефективності матеріально-технічної бази виробництва, зокрема, нової техніки [14]. Цей науковий напрям ініціював і очолив академік С. Ямпольський. Завдяки його розробкам було започатковано новий науковий напрям – економічна теорія науково-технічного прогресу. Вперше в Радянському Союзі дістали розвиток теоретичні та науково-практичні аспекти управління процесами створення і освоєння нової техніки. Коли С. Ямпольський очолив Інститут економіки АН УРСР, було здійснено його структурну реорганізацію та тематичне переспрямування діяльності. Це дозволило перетворити цей науковий осередок на центр теоретичних і народногосподарських економічних досліджень, орієнтованих на розроблення та впровадження нових форм організації виробництва та управління економікою. Наукова діяльність вперше була безпосередньо пов'язана з проведенням експериментів, що проводилися в господарській практиці, зокрема, при розробленні питань вдосконалення планування та матеріального стимулювання на підприємствах різних галузей промисловості.

За ініціативою С. Ямпольського замість галузевих відділів організовані нові структурні підрозділи за найактуальнішими напрямками економічних досліджень. Зокрема, у 1966 р. були створені такі відділи: міжгалузевих комплексних проблем, теоретичних проблем управління народним господарством, проблем фінансів і кредиту, проблем світової економіки, економіки та наукової організації праці, координації науково-дослідних робіт з економічних проблем. У 1967 р. створено відділ проблем демографічного розвитку Української РСР (оскільки Інститут демографії був ліквідований, то цей відділ на той час слугував єдиним науковим осередком статистико-демографічних досліджень). У 1968 р. – відділи проблем господарського розрахунку та економічного стимулювання виробництва, а також відділи кількісного вимірю-

вання та аналізу науково-технічного прогресу й загальних економічних проблем науково-технічного прогресу, діяльністю яких керував особисто С. Ямпольський. Деякі з новостворених підрозділів у подальшому послужили базисом для розбудови самостійних осередків перспективних наукових досліджень. Зокрема, на основі відділу проблем світової економіки у 1972 р. був організований Інститут соціальних та економічних проблем зарубіжних країн, який очолив майбутній академік А. Шлепаков.

У цей же час велика увага приділялася розвитку застосування економіко-математичних методів у практиці моделювання, планування та прогнозування економічних процесів. Під керівництвом та за безпосередньої участі С. Ямпольського були виконані дослідження, що лягли в основу таких піонерних видань: «Проблемы научно-технического прогнозирования» (1969), «Научно-методические основы региональных исследований, прогнозирования и размещения сельского хозяйства Украинской ССР» (1970), «Прогнозирование использования земельных ресурсов Украинской ССР и Молдавской ССР» (1971), «Вопросы измерения и анализа научно-технического прогресса» (1971), «Прогнозирование научно-технического прогресса: Методологические аспекты» (1974) та ін. У подальшому практика підтвердила важливість і перспективність цього напряму досліджень, який синтезував та виводив на новий якісний рівень здобутки в розробленні теорії управління економікою, економіко-математичного моделювання та наукових основ економіки науково-технічного прогресу.

Ускладнення соціально-економічних процесів в умовах загострення внутрішніх суперечностей командно-адміністративної економіки та посилення зовнішніх викликів, обумовлених розгортанням науково-технічного прогресу, міжнародної конкуренції та протистояння суспільно-економічних систем, обумовили переорієнтацію наукових розробок із переважно вузькогалузевої прикладної тематики на комплексні системні дослідження теоретичних основ забезпечення економічного зростання, формування соціально-економічного механізму інтенсифікації виробництва і підвищення його ефективності на основі науково-технічного прогресу, пошук шляхів вдосконалення конкретних організаційних форм господарювання. Розроблення проблематики закономірностей соціально-економічного розвитку актуалізувало дослідження взаємозв'язку структури та пропорцій народного господарства.

Зокрема, П. Багрій запропонував економіко-математичну інтерпретацію схем розширеного суспільного відтворення, порушив питання методики вимірювання та співставності показників економічного зростання в СРСР і зарубіжних країнах. Вчений сформував новий напрям досліджень, який виявився затребуваним не тільки для планово-централізованої економіки, а й для становлення та розвитку національного господарства незалежної України, – аналіз чинників макроекономічної динаміки та типів економічного розвитку. Працюючи у Статистичному бюро Секретаріату ООН (Нью-Йорк), П. Багрій розробив методику включення соціалістичних країн в індекс світового промислового виробництва [15]. Вчений звертався до найактуальніших економічних проблем, зокрема таких: методологія аналізу динаміки та структури суспільного виробництва, обґрунтування критеріїв класифікації галузей народного господарства та вдосконалення макроекономічного рахівництва, аналіз продуктивності праці та чинників її підвищення, методика статистико-економічного вивчення ефективності використання виробничих фондів, соціально-економічне планування й демографічне прогнозування та ін.

Посилення комплексного характеру наукових досліджень виявилось не лише у їхній орієнтації на практичне застосування, поєднанні фундаментальних теоретичних розробок з конкретними дослідженнями за принципом прямого і зворотного зв'язку, а й у порушенні проблематики соціальних аспектів економічного розвитку, синтезі організаційно-виробничих, фінансових та регуляторно-управлінських зрізів у розробленні питань, пов'язаних із вдосконаленням господарського механізму.

Ключову роль у забезпеченні глибокого і комплексного наукового розроблення проблематики державних фінансів і загалом державної фінансової політики мало створення в структурі Інституту економіки АН УРСР відділу фінансів і кредиту (1967). Вперше в системі Академії наук був сформований спеціалізований підрозділ для проведення наукових досліджень з питань оптимізації бюджетного та кредитного фінансування економіки. Впродовж 1967–1978 рр. відділ очолював А. Даниленко, який започаткував новий науковий напрям – фінансово-кредитне регулювання економіки. Праці вченого, завдяки новаторству постановки та вирішення ключових науково-практичних проблем бюджетно-податкової політики, кредитного забезпечення економічного розвитку, здобули широке визнання у наукових колах і слугували

основою практичної діяльності щодо вдосконалення фінансових важелів розвитку економіки. Під керівництвом А. Даниленка у цей період була підготовлена низка ґрунтовних наукових видань з проблем фінансово-кредитного регулювання економіки [16; 17].

Коли механізм централізованого фінансового забезпечення суспільного відтворення виявив низку системних вад, обумовлених об'єктивним відставанням процесів планування, розподілу і перерозподілу фінансів від стрімкого розвитку і зміни структури суспільних потреб, шляхи вирішення цієї проблеми в межах централізовано-мобілізаційної моделі економічного розвитку вчені-економісти шукали в напрямі вдосконалення народно-господарського планування на основі економіко-математичного моделювання та прогнозування. Одним із вагомих здобутків української економічної науки радянського періоду стало розроблення економіко-математичних моделей на макrorівні та розвиток теорії й методик застосування математичних методів для завдань економічного прогнозування [18]. Цей напрям став одним із найбільш проривних і затребуваних на наступному етапі розвитку економічних досліджень – у Національній академії наук незалежної України.

Розвиток теоретичних проблем в межах панівної доктрини політичної економії соціалізму йшов у напрямі розроблення питань власності і меж економічної самостійності суб'єктів господарювання (А. Агафонов), методологічних основ ціноутворення як регулюючого чинника суспільного відтворення (І. Лукінов), зміни змісту праці та ролі наукової праці в суспільстві, що входить в епоху науково-технічної революції (Л. Безчасний) та ін. Проблема організаційного та фінансового забезпечення науково-технічного прогресу представлена працями Є. Бершеди, С. Галузи, М. Герасимчука, А. Даниленка, І. Зайцева, М. Чумаченка, С. Ямпольського та ін. Актуальні аспекти теорії управління науково-технічним прогресом у контексті вдосконалення економічної системи суспільства, зокрема розвитку механізмів мотивації та реалізації економічних інтересів, знайшли відображення в дослідженнях І. Ястремського, Ю. Пахомова, П. Багрія, В. Голікова. Праці названих учених стали важливим етапом на шляху поступового подолання радянських стереотипів економічної теорії, забезпечили постановку питань та аргументацію вихідних положень подальшого розвитку економічних досліджень у руслі об'єктивізації науки.

У 1980-х роках ставляться під сумнів базові положення т. зв. «теорії соціалістичного господарства», починається активне вивчення західної економічної думки та практики функціонування ринкової економіки, розгортається наукова дискусія з питань перебудови механізму господарювання та необхідності пошуку нової суспільно ефективної моделі економічного розвитку. Знаковою подією став вихід у 1987 р. у журналі «Экономические науки» статті завідувача відділу методології економічних досліджень Інституту економіки АН УРСР В. Черняка «Про подолання догматизму у вивченні та викладанні політичної економії» [19]. З цього часу критичне переосмислення радянських постулатів економічної теорії виходить на сторінки періодичних видань, формуються наукові підходи до визначення характеру та спрямування суспільних змін, зокрема щодо розроблення теоретичних засад і практичних механізмів реалізації економічних реформ.

Висновки. У радянський період української історії жили і працювали вчені, які зробили вагомий внесок у розвиток економічної науки навіть за умов ідеологічного тиску і політичних обмежень. В Академії наук УРСР було започатковано цілий ряд прогресивних і перспективних наукових напрямів, які відповідали спрямуванню та рівню досягнень світової економічної науки. Серед найвагоміших здобутків – теорія економіки науково-технічного прогресу; аналіз та обґрунтування взаємозв'язку динаміки та структури суспільного виробництва; розроблення теоретичних основ, механізмів та інструментів грошово-кредитного регулювання економіки; методології економіко-математичного прогнозування та макромодельювання та інші наукові новаторства, які успішно розвиваються новим поколінням науковців у НАН України.

1. Небрат В.В., Супрун Н.А. та ін. Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку: монографія; за ред. д-ра екон. наук В.В. Небрат; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2014. 396 с.
2. Історія економічних вчень: підручник / за ред. Тарасевича В.М., Петруні Ю.С.; 2-е вид., допов. і перероб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 376 с.
3. Небрат В.В. Історико-економічні дослідження в Інституті економіки АН УРСР. *Історія народного господарства та економічної думки України: Збірник наукових праць*. Вип. 49. 2016.. С. 9–26.

4. Становление и развитие советской экономической науки на Украине (1917–1937) / Деревянкин Т.И., Горкина Л.П., Жученко В.С. и др.; отв. ред. Т.И. Деревянкин. Киев: Наукова думка, 1983. 288 с.
5. Шліхтер О. ВУАМЛІН та його завдання. *Більшовик України*. 1931. № 21–22.
6. Горкіна Л.П., Чумаченко М.Г. ХХ століття в історії української економічної думки: коротка ретроспектива: монографія / за заг. ред. О.О. Шубіна. Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. 142 с.
7. Інститут економіки / Академія наук Української ССР; отв. за випуск акад. І.І. Лукинов, сост. В.Ф. Кифорак. Київ: Наукова думка, 1985. 68 с.
8. Богаченко А. До 100-річчя від дня народження В.П. Теплицького. *Економіка України*. 2002. № 4. С. 88.
9. Небрат В.В. Позитивний і нормативний аспекти фінансової науки в економічних дискусіях 1950–1960-х років. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. № 4(229). С. 8–12.
10. Ястремський І.С. Товарно-грошові відносини і соціалістична система господарства. *Економіка Радянської України*. 1966. № 2. С. 24–31.
11. Корнієнко В. До питання про суть відносин господарювання. *Економіка Радянської України*. № 1. 1968. С. 13–21.
12. Агафонов А.К. Товарное производство и закон стоимости при социализме. Киев: Наукова думка, 1975. 240 с.
13. Пахомов Ю., Корнієнко В. Економічна реформа і методологічні проблеми політичної економії. *Економіка Радянської України*. 1966. № 9. С. 28–35.
14. Проблемы экономического стимулирования промышленного производства / С.Г. Галуза, А.П. Зайцев, В.С. Найденев и др.; под ред. С.М. Ямпольского. Киев: Наукова думка, 1968. 327 с.
15. Багрий П.И. Об опыте включения социалистических стран в мировые экономические индексы. Москва, 1965. 12 с.
16. Фінансово-кредитні проблеми госпрозрахунку: тем. збірник / Наук. ред. А.І. Даниленко. Київ, 1972. 154 с.
17. Даниленко А.И., Шемшученко И.В., Николаева Л.Н. Финансово-кредитные проблемы социалистической промышленности. Киев: Наукова думка, 1977. 260 с.
18. Методология и опыт экономико-математического прогноза основных показателей экономики республики / В.И. Голиков, В.М. Геец [и др.]; науч. ред. В.И. Голиков. Киев, 1972. 129 с.

19. Черняк В.К. О преодолении догматизма в разработке и преподавании политической экономии социализма. *Экономические науки*. 1987. № 4. С. 92–99.

References

1. Nebrat, V.V., Suprun, N.A. ta in. (2014). Ukrainian economic thought about factors and priorities of economic development: monografiia / za red. d-ra ekon. nauk V.V. Nebrat; NAN Ukrainy, Int ekon. ta prognozuv. Kyiv [in Ukrainian].
2. Tarasevych, V.M., Petrunia, Yu.S. (Eds.). (2016). History of economic thought: pidruchnyk. 2-e vyd., dopov. i pererob. Kyiv: Centr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Nebrat, V.V. (2016). Historical and economic research at the Institute of Economics of the Academy of Sciences of the USSR. *Istoriia narodnogo gospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy: Zbirnyk naukovykh prac – History of economics and economic thought of Ukraine: Collection of scientific works*. 49, 9-26 [in Ukrainian].
4. Derevjankin, T.I. (Ed.). (1983). Formation and development of the Soviet economic science in Ukraine (1917-1937). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
5. Shlikhter, O. (1931). VUAMLIN and its tasks. *Bil'shovyk Ukrai'ny – Bolshevik of Ukraine*, 21-22 [in Ukrainian].
6. Gorkina, L.P., Chumachenko, M.G. (2011). XX century in the history of Ukrainian economic thought: a brief retrospective: monografiia; za zag. red. O.O. Shubina. Donetsk: DonNUET [in Ukrainian].
7. Lukinov, I.I. (Ed.). (1985). Institute of Economics. Akademija nauk Ukrainskoj SSR. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
8. Bohachenko, A. (2002). To the 100th anniversary of the birth of V.P. Teplicki. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 4, 88 [in Ukrainian].
9. Nebrat, V.V. (2012). Positive and normative aspects of financial science in economic discussions of the 1950s-1960s. *Naukovyj visnyk Volyns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Lesi Ukrai'nky – Scientific herald of the Volyn National University named after Lesia Ukrainka*. Lutsk, 4(229), 8-12 [in Ukrainian].
10. Yastremskyi, I.S. (1966). Commodity-money relations and the socialist system of economy. *Ekonomika Radjans'koi' Ukrai'ny – Economy of Soviet Ukraine*. 2, 24-31 [in Ukrainian].

11. Korniienko, V. (1968). The question of the essence of economic relations. *Ekonomika Radjans'koi' Ukrai'ny – Economy of Soviet Ukraine*, 1, 13-21 [in Ukrainian].
12. Agafonov, A.K. (1975). Commodity production and the law of value under socialism. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
13. Pakhomov, Yu., Korniienko, V. (1966). Economic reform and methodological problems of political economy. *Ekonomika Radjans'koi' Ukrainy – Economy of Soviet Ukraine*, 9, 28-35 [in Ukrainian].
14. Galuza, S.G., Zajcev, A.P., Najdenov, V.S. i dr. (1968). Problems of economic stimulation of industrial production. Pod red. S.M. Jampolskogo. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
15. Bagrij, P.I. (1965). On the experience of the inclusion of socialist countries in the world economic indices. Moscow [in Russian].
16. Danylenko, A.I. (Ed.). (1972). Financial-credit problems of self-financing. Kyiv [in Ukrainian].
17. Danilenko, A.I., Shemshuchenko, I.V., Nikolaeva, L.N. (1977). Financial and credit problems of the socialist industry. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
18. Golikov, V.I., Heyets, V.M. (1972). Methodology and experience of economic and mathematical forecast of the main indicators of the economy of the republic. Red. V.I. Golikov. Kiev [in Russian].
19. Chernjak, V.K. (1987). About overcoming dogmatism in the development and teaching of the political economy of socialism. *Jekonomicheskie nauki – Economic sciences*, 4, 92-99 [in Russian].

Стаття надійшла 20 вересня 2018 р.